

СОЦИЈАТИВНА ЗНАЧЕЊА И СЕМАНТИЧКА ОПОЗИЦИЈА РЕФЕРЕНЦИЈАЛНОСТ/ НЕРЕФЕРЕНЦИЈАЛНОСТ У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У чланку се у складу с теоријским начелима функционалне граматике, изложеном у делу А. В. Бондарка и П. Пипера, разматра конфигурација пресека категорија социјативности и квантификације на примеру међуодноса варијантних значења друштва и семантичке опозиције *јединичност/мноштво*. У првом делу рада су у склопу категоријалног декомпоновања инваријантне социјативности и инваријантне квантификације издвојена два типа семантичких диференцијатора – социјативно квантификативни и есенцијално квантификативни. У другом делу рада се путем типологије социјативних конструкција у руском и српском језику стиже до сагледавања статуса *критеријума полисубјектности*, који је у типолошкој лингвистичкој литератури сврстан у секундарне показатеље семантичке опозиције јединичност/мноштво глаголске радње. У следећем кораку метајезички прелазимо на терен изражавања значења друштва и предочавамо под којим условима *критеријум полиагентивности*, очитован у сегментираном и интегралном денотирању социјативног скупа, на једној страни, и разликовању трију основних типова социјативних предиката, на другој, може имати одраз и у конципирању *референцијалности/нереференцијалности* глаголске радње. Анализа материјала показује да социјативна полиагентивност може утицати на *референцијално/нереференцијално* осмишљавање глаголске радње у трима типовима социјативних напоредних конструкција с конјунктором *и* у руском и српском језику, диференцираним према семантичким маркерима примарног, секундарног и дезинтегрисаног типа.

Кључне речи: социјативност, квантификација, интеркатегоријални пресек, *референцијалност/нереференцијалност* глаголске радње, полиагентивност, руски језик, српски језик.

1. Када бисмо истраживања посвећена исказивању категоријалних значења социјативности и квантификације у српској и руској науци о словенским језицима² посматрали у светлу њихове актуелности, могли бисмо уо-

¹ mayapasic@gmail.com

² В. о проучавањима категорије социјативности у руском и српском језику у истраживањима: ОПАЧИЋ 2018: 104–109; ОПАЧИЋ 2019: 343–351; ОПАЧИЋ 2019а. О квантификацији у

чити темељну проученост двеју семантичких категорија током претходних деценија. Функционалноусмерена³ изучавања значења друштва и количине обухватају, као што је познато, и бројне интеркатегоријалне додире, чија конфигурацијска сложеност, неизбежно, оставља простор за нове увиде на плану обличке граматикализације и семантичких преплитања.

На овом месту детаљније ћемо се бавити изражавањем социјативних значења кроз призму категорије квантификације и референцијалности,⁴ што уједно представља и оквире унутар којих посматрамо семантичку опозицију *референцијалност/нереференцијалност*,⁵ у чијој основи лежи разликовање глаголских радњи према обележју *јединичност/мноштво*. Пре него што се посветимо анализи двају основних типова конструкција, диферен-

српском језику – семантичким и граматичким квантификаторима, јединичној, нејединичној и приближној нумеричкој квантификацији у именском изразу, квантификацији у именском изразу граматичком категоријом броја, ненумеричкој квантификацији у именском изразу, те квантификацији предикатског садржаја – обавештава нас тематска целина унутар колективне синтаксичко-семантичке монографије, која је усмерена на језичке појаве из квалификативно-квантификативног категоријалног комплекса: ПИПЕР 2005: 870–914. Количинска значења била су предмет проучавања и руске типолошке лингвистике – колективна монографија, настала крајем осамдесетих година XX века, дефинисала је појам *количине*, семантичку опозицију *јединичност ситуација/мноштво ситуација*, изложила класификацију семантичких типова ситуација са обележјем мноштва, указала на теоријске аспекте глаголског мноштва и облике предикатске квантификације, обрадила систем квантификатора и квантитативних карактеристика именских и глаголских морфолошких категорија, описала изражавање понављаних радњи у руском и другим словенским језицима на основу разликовања мултипликатива, дистрибутива и вишекратности (ХРАКОВСКИЙ РЕД. 1989).

³ В. чланак у којем се говори о пријему функционалнограматичких постулата А. В. Бондарка у делу П. Пипера и српској лингвистичкој славистици: ОПАЧИЋ 2021: 188–210.

⁴ О референцијалној квантификацији и локализацији исказа, те о референцијалности као способности језичког знака да издвоји одређени предмет или појаву како из истородне класе, тако и међу другим деловима стварности в. у: ПИПЕР 2005а: 915.

⁵ О одмеравању глаголске радње према моменту референције и заслугама М. Ивић (IVIĆ 1983: 37–56) за увођење овог приступа у синтаксу глагола и српску славистику осамдесетих година XX века писано је и у синтетичком погледу на новију историју српске граматике (ТАНАСИЋ 2017: 239–240; ТАНАСИЋ 2019: 15–18, 199–200). У наредним деценијама, крајем другог миленијума, наука о српском језику изнедриће и монографију о презенту, у којој се овај део система глаголских облика сагледава према референцијалним и нереференцијалним обележјима (ТАНАСИЋ 1996). Српска славистика је учвршћивала и допуњавала теоријско-методолошке темеље синтаксичко-семантичких изучавања глагола и класификације радњи према моменту референције како унутар граматикографских потцелина, тако и у склопу засебних публикација: ТАНАСИЋ 2005: 347–349; ТАНАСИЋ 2009; ТАНАСИЋ 2019: 9–23; ТАНАСИЋ 2021: 7–38, 78–102. У непосредној вези с поменутиим полазиштем јесте и одређење параметричке квантификације предикатског садржаја према количинском параметру, када се у србистичкој граматикографији говори о одређеној јединичној или општој и нејединичној квантификацији (ПИПЕР 2005: 910–914). Такође, о општим проблемима референције, референције и смисла, о референцијалним аспектима реченичне семантике, реализацији једног или другог референцијалног оквира током говорног чина писано је детаљно у књизи о исказу и његовој повезаности са стварношћу: ПАДУЧЕВА 1985: 7–8.

цираних према груписању учесника ситуације са социјативном интерпретацијом, а затим и питању одраза обликовања социјативног скупа на (не) референцијалну концепцију глаголске радње, у првом делу рада ћемо, у главним цртама, објаснити кључне појмове инваријантне социјативности и инваријантне квантификације.

1.1. Како смо о критеријумима диференцирања (ин)варијантне семантике друштва у руском и српском језику већ износили запажања (ОПАЧИЋ 2018; ОПАЧИЋ 2021), овом приликом ћемо у циљу пружања потпуније слике интеркатегоријалног пресека значења социјативности и квантификације најпре, укратко, подсетити на диференцијаторе социјативне семантике, што је и полазна тачка у нашем испитивању, усмереном на проблематику међусобне повезаности социјативног тумачења ситуације и утврђивања (не)референцијалности глаголске радње.

Као што смо управо предочили, полазимо од чињенице да је у подлогу инваријантне социјативности, поред других облигаторних чинилаца, уграђен и квантификативни критеријум, оличен у социјативној несингулативности. Уколико поступак *декомпозиције*⁶ пренесемо на подручје *инваријантне категоријалне семантике*, лако ћемо увидети да се у разлагању социјативног значења квантификативни маркер остварује само уз *упоредно јављање с другим обавезујућим критеријумима*, чиме се он удаљава како од *инваријантног, есенцијалног количинског значења*, тако и од *његових варијантних типова*. Другим речима, чинилац социјативне несингулативности удружује се с *двама облигаторним показатељима инваријантног значења друштва – подударношћу семантичких улога учесника предметне ситуације и перцептивним јединством*, којим се у свести говорног лица чланови *нејединичног скупа и препознају као носиоци социјативног односа*. Сва *три обавезујућа критеријума, темељне саставнице инваријантног значења друштва, градуелно се отелотворују*. Напред предочено *полазиште* подразумева да *количинска компонента социјативне семантике улази у засебну категорију*, а тиме и у *антропоцентрични*⁷ *категоријални комплекс*, чиме се и *јасно одваја од других конкретизованих, варијантних количинских значења, обједињених општом, инваријантном семантиком квантификације*. Уп. *семантику несингулативности (1) и социјативне несингулативности (2) у следећим примерима*.

⁶ В. речнички чланак уз насловну реч „**dekompozicija** ž (*lat.* decompositio) rastavljanje, rastvaranje, razlaganje” (RSRI 1982: 138). У српској славистици и науци о српском језику термин *декомпозиција* везује се примарно за низ истраживања М. Радовановића о глаголском декомпоновању – процесу карактеристичном за специјалне функционалне стилове – уп. констатације у прилозима проучавању ове језичке појаве у дужем временском распону: РАДОВАНОВИЋ 1977; РАДОВАНОВИЋ 2007.

⁷ Категорија социјативности сагледавана је као део антропоцентричног комплекса и у нашим ранијим истраживањима која смо навели у фусноти бр. 1.

1) *Они вернулись* домой. (Разг.)

Они су се вратили кући. (Разг.) (Превод: М. О.)⁸

2) *Они вернулись* домой *с отцом*. (Разг.)

Они су се вратили кући *са оцем*. (Разг.)

1.2. Уколико поглед усмеримо ка квалификативно-квантификативном категоријалном комплексу⁹ и дефинисању количинских значења, приметимо да је руска типолошка лингвистика, разматрајући варијантну квантификативну семантику, још крајем XX столећа изнела закључке о великом броју проблемских питања, у чији круг улази и класификација семантичких типова мноштва ситуација. Ову чињеницу потврђује и монографија о итеративности, сачињена под руководством В. С. Храковског, у којој је прихваћено одређење појма *количине* засновано на Аристотеловој концепцији,¹⁰ на основу чега су описане количинске одлике језичких израза за обележавање предметног света и радњи, опште одлике семантичке опозиције *јединична ситуација/мноштво ситуација*, као и посебни семантички типови исказивања јединичности и мноштва глаголских радњи (ХРАКОВСКИЙ РЕД. 1989: 5–54).

Паралелна научна интересовања, а доцније и одјек на погледе В. С. Храковског и ауторског колектива, налазимо и у српској лингвистичкој славистици,¹¹ у којој је проблематика семантичке опозиције *јединичност/мноштво* глаголске радње присутна у склопу проучавања синтаксе глагола у српском језику. У српској науци о словенским језицима разврставање глаголских радњи према обележју *јединичност/мноштво* и данас представља актуелан прилаз обимном корпусном материјалу синтаксе глаголских облика, уз напомену да се у метајезику¹² србистичких истраживања ова семантичка опозиција поистовећује с термилошкоки устаљенијом дистинкцијом *референцијалност/нереференцијалност*, тј. односом момента вршења радње према моменту референције (ТАНАСИЋ 2019: 14–15).

⁸ Ова напомена односи се и на превод осталих илустративних примера на српски језик у овом чланку.

⁹ Серија издања утемељена на теоријским принципима функционалне граматике употпуњена је крајем XX века и типолошки оријентисаном монографијом о категоријама квалификације и квантификације (БОНДАРКО РЕД. 1996).

¹⁰ Дефиниција гласи: „Количеством называется то, что делимо на составные части, каждая из которых, будет ли их две или больше, есть по природе что-то одно и определенное нечто. Всякое количество есть множество, если оно считимо, а величина – если измеримо.” (ХРАКОВСКИЙ РЕД. 1989: 6).

¹¹ В. фусноту бр. 4.

¹² Термине из бинарних опозиција *јединичност/мноштво* и *референцијалност/нереференцијалност* у овом раду користимо у складу с наведеним тумачењем.

1.3. Диференцирање семантичке опозиције *референцијалност/нереференцијалност* глаголске радње, такође, почива на више критеријума. У литератури је, у оквиру раније поменуте колективне типолошке монографије о итеративним конструкцијама, предност у идентификацији начелне бинарне опозиције *јединичност ситуација/мноштво ситуација* дата темпоралним и спацијалним критеријумима,¹³ док се диференцијатори, који обухватају сферу агентивности или пацијентивности – попут полисубјектности и полиобјектности – померају у други план (ХРАКОВСКИЙ РЕД. 1989: 16–18). Из тога произлази да се количинско значење исказано именским изразом или спојем именских израза, као и информација о учесницима предметне ситуације не сматрају примарним показатељем ове семантичке опозиције. Ова констатација привлачи посебну пажњу и када се *референцијалност/нереференцијалност* глаголске радње сагледава на примеру социјативних конструкција.

Темељећи се на критеријуму социјативне несингулативности, систем социјативних конструкција у руском и српском језику, у целини гледано, подразумева примарну везаност за реализацију поменутих својстава *полисубјектности* и *полиобјектности*. Уколико дате параметре прилагодимо категоријалној дефиницији социјативности, долазимо и до термиолошке модификације и израза – *полиагентивност* и *полипацијентивност*. Предочена запажања усмеравају нас да управо на примеру социјатива у руском и српском језику испитамо да ли индикатор агентивног типа при утврђивању опозиције *референцијалност/нереференцијалност* глаголске радње може доћи у први план заједно с критеријумима темпоралног и спацијалног типа. Циљ рада је да одговори на неколико питања. Прво, да прикаже начелну типологију социјативних конструкција према денотирању учесника, елемената скупа, повезаних односом друштва. Друго, да одговори да ли се уочавају разлике у исказивању опозиције *референцијалност/нереференцијалност* глаголске радње у конструкцијама које репрезентују два основна типа денотирања учесника у социјативном односу, узимајући у обзир и семантичку варијантност социјативних предиката. Треће, да утврди постоји ли међузависност између социјативне и (не)референцијалне интерпретације ситуације.

¹³ Монографија ауторског колектива на чијем је челу В. С. Храковски нам појашњава да се јединична ситуација дешава у одређеном моменту времена у некој тачки простора, док мноштво ситуација подразумева или мноштво временских момената у којима се реализује свака ситуација, или мноштво просторних тачака у којима се остварује једна ситуација, или мноштво и временских момената и просторних тачака. Ипак, својства *моносубјектности/полисубјектности*, *монообјектности/полиобјектности* не убрајају се у индикаторе разликовања ситуација према јединичности/мноштву, што имплицира и њихову секундарност (ХРАКОВСКИЙ РЕД. 1989: 16–17).

2. Уопште узев, социјативно-квантификативни пресек у системима руског и српског језика обухвата језичке чињенице лоциране у морфосинтаксичком, лексичко-граматичком, лексичком и творбеном центру. Градуелне реализације критеријума полиагентивности, на који ћемо ограничити наше разматрање у овом чланку, огледају се у денотирању елемената социјативног скупа релацијски повезаним именским изразима или свеобухватним именским изразом, при чему се учесници предметне ситуације у свести говорника конципирају по принципу сегментираниости (1–3) и интегралности¹⁴ (4–5). То нам показују следећи примери¹⁵ у којима су представљене референцијалне садашње (1), будуће (2, 4) и прошле радње (3, 5).

[1]

1) О загадочних следах, которые оставляет жизнь, **мы разговариваем с Русланом К.** (Сергей Мостовщиков, *След ятагана, Редкая отметина на сердце – редкий знак перемен*, „Новая газета”, НКРЯ, 2017)

О загонетним траговима, које оставља живот, **(ми) разговарамо с Русланом К.**

2) „Ладно, Муська, – мелькнуло у меня в голове, – [...] **я с тобой** дома *рассчитаюсь!*” (Валерий Медведев, *Баранкин, будь человеком*, НКРЯ, 1957)

„Добро, Муска, – прошло ми је кроз главу, – [...] **ја ћу се с тобом** код куће *обрачунаати!*”

3) ... **он и она** *встретились и познакомились*, а дальше эти двое сядут в машину и поедут куда-то, и будет хорошо снят и этот путь, и то место, куда они приехали... (Анатолий Эфрос, *Профессия: режиссер*, НКРЯ, 1975–1987)

... **он и она** *су се срели и упознали*, а после ће ово двоје сести у ауто и отпутовати некуда, и лепо ће се снимити и овај пут и оно место где су они стигли...

4) Подлинную дату выпуска *будем знать* только **мы двое**... (Мариам Петросян, *Дом, в котором...*, НКРЯ, 2009)

Прави датум издавања *ћемо знати* само **нас двоје**...

5) Огромное и пестрое **сообщество** народов и государств Евразии нечаянно *вступило* в удивительный процесс: из высокой Античности рождалось Раннее Средневековье. (Сергей Смирнов, *Конец серебряного века, Anno Domini 180*, „Знание – сила”, НКРЯ, 2003)

Огромна и шаролика **заједница** народа и држава Евроазије *нехотице је ушла* у чудноват процес: из узвишене антике рађао се рани средњи век.

2.1. Иако се принцип сегментирања елемената социјативног скупа везује за језгро социјативних значења, прво ћемо се осврнути на интегрални тип денотирања учесника ситуације. Наиме, у оба примера (4–5) лако увиђамо законитост – за интегрални тип социјативних конструкција меродаван је

¹⁴ О сегментираниости, интегралности, дистантним и контактним именским групама в. у: ОПАЧИЋ 2019а: 11–16.

¹⁵ Примери који садрже скраћеницу НКРЯ ексцерпирани су из *Националног корпуса руског језика* <<https://www.ruscorgo.ru>> (датум приступа: 10.1.2022. године).

критеријум полиагентивности секундарног типа. Секундарна полиагентивност позиционирана је наспрам временских и просторних чинилаца, примарних за референцијалну или неререференцијалну концептуализацију глаголске радње. Обележје полиагентивности у интегралном типу сигнализира да бројност учесника ситуације није препрека за означавање јединичне радње.¹⁶ Из тога произлази да су у оваквим ситуацијама за све учеснике скупа подударни темпорални и спацијални оквири у којима се остварује социјативни однос, при чему ни својство градуелности у читовању временско-просторних параметара не утиче битније на дату интерпретацију. Такође, запажамо да у примерима (4–5) инхерентно социјативно значење у именским изразима не омета испољавање критеријума полиагентивности у секундарној реализацији пошто значајније не обликује конципирање референцијалне будуће (4) и прошле (5) радње. Осим тога, неодвојиво социјативно обележје у именској фрази омогућава да се ситуација тумачи у границама семантике друштва иако се у примерима (4–5) не реферише о прототипској социјативно-реципрочној релацији, већ о односу посредног (рус. *вступить*, срп. *ући, ступити*) и поларитетски посредног¹⁷ (рус. *знать*, срп. *знати*) типа.

2.2. С друге стране, сегментирани тип (1–3) денотирања учесника повезаних социјативном релацијом захтева и дуже задржавање на дефинисању статуса критеријума полиагентивности при утврђивању семантичке опозиције *референцијалност/неререференцијалност* глаголске радње. Примери (1–2) илуструју прототипско социјативно сегментирање, означено инструменталским конструкцијама с предлогом рус. *с(о)*, срп. *с(а)*. Овај тип сегментирања називамо и спољашњим, док би се о унутрашњем сегментирању могло говорити само у случају када је несингулативност обележје барем једне од страна у социјативном односу, и тада се може јавити и унутрашња рашчлањеност – на пример, 1) рус. *мы (я и она) разговариваем с Русланом К.*, срп. *ми (ја и она) разговарамо с Русланом К.* Као што се види, унутрашња рашчлањеност, по правилу, додатно појашњава и модификује примарни социјативни однос у погледу изражавања степена перцептивног јединства међу елементима скупа. Чланови скупа у примерима (1–2) денотирани су дистантним (1) и (варијантно) контактним (2)¹⁸ именским изразима – њихова локализација огледало је сегментираних неутралне (1) или маркиране (2) линеаризације, која повлачи и различите фокализационе могућности.

¹⁶ Уп. примере којима се у литератури илуструје секундарност полисубјектности изван категорије социјативности: *Лошади убежали, Мальчики уехали в деревню, Бутылки упали с полка, Мы прочитали эти книги* (ХРАКОВСКИЙ РЕД. 1989: 17).

¹⁷ Информације о типологији социјативних предиката пружају и наша ранија истраживања, в. фусноту бр. 1.

¹⁸ У српском језику контактност у примеру (2) има варијантни карактер услед копулативног линијског прекида и морфеме *се*, социјативно-реципрочног маркера, у интерпозицији.

Ипак, спољашње и унутрашње обележавање рашчлањености социјативног скупа именским изразима само нас делимично обавештава о отелотворењу показатеља полиагентивности јер о степену повезаности међу елементима скупа закључак доносимо и на основу директности или индиректности односа друштва. Семантичку опозицију *непосредност/посредност* социјативне релације приказује типологија социјативних предиката која се, у основи, своди на разликовање означавања социјативно-реципрочног или факултативно социјативног односа, при чему факултативност у градуелно неочекиваном остварењу социјативне повезаности може бити и поларитетског типа. Тако нам прва три примера (1–3), иако различита по типу сегментирања, показују и базичну варијантност социјативно-реципрочног односа, обликовану, између осталог, и (не)подударним агентивно-пацијентивним улогама учесника, о чему нећемо подробније говорити на овом месту.

2.3. Подразумевајући висок степен повезаности међу члановима скупа, у чему се огледа и степеновање и интензификација критеријума перцептивног јединства, социјативне инструменталске конструкције додатно потврђују секундарни карактер показатеља полиагентивности при утврђивању *референцијалности/нереференцијалности* глаголске радње. Ова одлика испољава се прототипски, системски и нијансирано код три велике групе социјативних инструменталских конструкција, чија се подела базира на раније поменутој типологији предиката. Јединствене темпоралне и спацијалне координате глаголске радње, у којој учествују чланови социјативног несингулативног скупа, очитују се како код социјативно-реципрочних конструкција непосредног типа (1), тако и код социјатива посредног (2) и поларитетски посредног типа (3), које наводимо у одељку под бројем [2]. Уп. референцијално конципиране радње социјативно-реципрочног типа у примерима из прве групе (1–3) са *нереференцијално осмишљеном радњом социјативно-реципрочног типа* у примеру (1) из друге групе, а затим и са *нереференцијалним радњама посредног (2) и поларитетског (3) типа*.

[2]

1) Обично перед праздниками **мы** договаривались с **ними** о поездке. (Разг.)

Обично смо се пред празнике (**ми**) договарали с **њима** о путовању. (Разг.)

2) [...] чаще всего **я** путешествовал с **молодым охотником Вяткиным** [...].
(А. А. Черкасов, *На Алтае* (1884), *На Алтае: Записки городского головы*, НКРЯ, 2004)

[...] најчешће сам (**ја**) путовао с **младим ловцем Вяткином** [...].

3) **Они** плакали с **нами** при каждом отъезде. (Разг.)

Они су плакали с **нама** при сваком одласку. (Разг.)

Све изложено нам указује да градуелно удаљавање социјативних значења посредног и поларитетски посредног типа у односу на најужи нуклеус

и значење социјативно-реципрочне непосредности не модификује секундарни статус социјативне полиагентивности при утврђивању (не)референцијалности глаголске радње. Можемо закључити да се у том погледу социјативно сегментирање инструменталског типа не разликује у односу на интегрално денотирање социјативног скупа – иако социјативна рашчлањеност омогућава исказивање најисцрпније информације о учесницима предметног односа, које је у свим појавним облицима прецизније у односу на интегрални тип, на пољу утврђивања *референцијалности/нереференцијалности* глаголске радње нема другачије рефлексije – статус полиагентивности остаје исти и за рашчлањени тип социјативних инструменталских конструкција и за несегментирани типове.

2.4. Пример (3) из прве групе показује варијантну реализацију спољашње подељености скупа, која се изражава социјативним напоредним конструкцијама с конјунктором рус. *и*, срп. *и*, чија типологија, такође, полази од напред изложене семантике социјативних предиката. Одређење статуса критеријума полиагентивности у склопу (не)референцијалне интерпретације глаголске радње сложеније је код конјункторског сегментирања у социјативним напоредним конструкцијама у односу на социјативне инструменталске конструкције. Статус показатеља полиагентивности сагледаћемо у социјативним конструкцијама непосредне (1), посредне (2) и поларитетски посредне (3) релације, трима типовима напоредног конјункторски маркираног сегментирања. Уп. примере (1–3).

[3]

1) **Отец и мать** Вадима Петровича *расстались* в конце двадцатых годов, мать вновь вышла замуж. (Е. В. Топильская, *Тайны реального следствия, Записки следователя прокуратуры...*, НКРЯ, 2007)

Отац и мајка Вадима Петровича *су се растали* крајем двадесетих година, мајка се преудала.

2) Николаев еще горел, когда туда *пришли она и Филиппов*. (Б. Л. Горбатов, *Весна на юге*, НКРЯ, 1944)

Николајев је још пламтео када су тамо *дошли она и Филиппов*.

3) Передайте ей, – дрожащим голосом проговорила Карташева, – что я от всего сердца желаю ей и ее детям никогда не пережить того, что *пережили* сегодня **я и мой сын**. (Н. Г. Гарин-Михайловский, *Детство Темы*, НКРЯ, 1892)
Пренесите јој, – дрхтавим гласом је изустила Карташева, – да од свег срца желим њој и њеној деци да никада не доживе оно што *смо доживели* данас **ја и мој син**.

Чврсто упориште у категоријалном систему социјативности имају само социјативне напоредне конструкције с конјунктором рус. *и*, срп. *и* и предикатом из социјативно-реципрочне класе, који нам у исто време сигнализира значај критеријума социјативне полиагентивности при диференцирању референцијалних/нереференцијалних глаголских радњи. Ово запа-

жање допуњује и шири пресек семантичке типологије јер присуство предиката диференцираних према семантичким обележјима социјативне факултативности, посредности и поларитета имплицира слабење перцептивног јединства и међусобне повезаности учесника са истоветним семантичким улогама. Упоредо са изостајањем прототипског остварења критеријума перцептивног јединства јавља се и удаљавање од прототипски истоветних темпоралних и спацијалних оквира у којима укључене стране остварују предметни однос. На ову језичку појаву указала је још М. Ивић, када је и истакла да је множина шира категорија од социјативности – „*обилазићемо те ја и сестра* не имплицира истовременост вршења радње...” (ИВИЋ 2005: 164–165). У оваквим околностима, социјативна интерпретација темељи се на контекстуалној провери, при чему се њена локализација преплиће са исказивањем варијантних социјативних значења. Предуслов за тражење социјативне потврде у ширем контексту јесте изостанак социјативних маркера и интензификатора, попут прилога рус. *вместе*, срп. *заједно* и његових деривата.¹⁹

2.5. Контекстуално прецизирање семантике напоредних конструкција с конјунктором рус. *и*, срп. *и* сведочи о прелазној природи ових језичких чињеница. Имајући у својој основи ситуацију коју карактеришу подударне семантичке улоге учесника, али и могућност да укључене стране, поједини или сви чланови агентивног скупа врше радњу у различитим временским интервалима и/или просторним тачкама, оне подразумевају и најшири заједнички распон темпоралних и/или спацијалних граница остварења предметне релације, што се рефлектује и на план утврђивања *референцијалности/нереференцијалности*.

У случају када контекст сигнализира социјативно тумачење, у напоредним конструкцијама посредног и поларитетски посредног типа, својство полиагентивности равноправно с темпоралним и спацијалним критеријумима утиче на конципирање (не)референцијалности глаголске радње. Тако се у примерима (2–3) из ширег контекста изводи закључак о социјативном значењу, а тиме и о његовој секундарности у односу на прототипска значења друштва. Осим тога, контекстуална провера нам даје могућност да прошле радње из примера (2–3) сврстамо у референцијални тип – са потврдом у секундарној, изведеној социјативности.

Показатељ полиагентивности одражава се и на осмишљавање радње као референцијалне или неререференцијалне и када контекст искључује секундарно социјативно тумачење услед неистоветних временских и/или просторних параметара остварења радње. Подударност семантичких улога учесника, као и неподударност временског и/или просторног показатеља, напоредне конструкције с конјунктором рус. *и*, срп. *и* локализује на крајњу

¹⁹ О дериватима прилога рус. *вместе*, срп. *заједно* в. у: ОПАЧИЋ 2019а: 67, 90, 187, 189, 208.

категоријалну периферију заједно с другим прелазним језичким датостима, у којима срећемо дезинтегрисану социјативну семантику. В. пример (1).

[4]

1) [...] диалектику *создали Платон и Гегел...* (В. В. Розанов, *На лекцији о Достоевском*, НКРЯ, 1909)

[...] дијалектику *су створили Платон и Хегел...*

Дезинтегрисаност значења друштва и присуство елемената социјативног значења у граничним језичким датостима, по свему судећи, оставља највише недоумица на плану идентификације референцијалних и неререференцијалних радњи. У околностима какве затичемо у примеру (1), постојање истоветних семантичких улога несингулативних учесника отвара простор и за посебан тип референцијалног тумачења – потврђеног дезинтегрисаним чиниоцима социјативности и сасвим ослабљеним својством социјативне ограничене²⁰ нејединичности. Из тога произлази да је градуелно удаљавање од прототипских социјативних обележја сразмерно удаљавању од прототипске референцијалности у оквирима социјативне несингулативности. Овим смо, у најосновнијим цртама, указали на тешкоће које искрсавају при дефинисању статуса полиагентивности код напоредног типа сегментирања у социјативним конструкцијама с конјунктором рус. *и*, срп. *и*. Њихова класификација темељи се на дистинкцији социјативне релације према маркерима примарне, секундарне и дезинтегрисане интерпретације. Напоредне конструкције с конјунктором рус. *и*, срп. *и* са социјативном потврдом у социјативно-реципрочној релацији или изведеној семантици, на једној страни, и дезинтеграција значења друштва, на другој, потврђују значајну улогу показатеља полиагентивности при разликовању *референцијалних/неререференцијалних* глаголских радњи.

3. Полазећи од интеркатегоријалног сустицања, у чланку смо путем семантичког декомпоновања предочили диференцијалне карактеристике количинског показатеља у инваријантној подлози социјативних и квантификативних значења. Анализа статуса критеријума полиагентивности при одређивању семантичке опозиције *референцијалност/неререференцијалност* глаголске радње у социјативним конструкцијама обухватила је представљање базичне типологије, засноване на сегментираним и интегралном типу означавања чланова социјативног скупа. Секундарни статус критеријума полиагентивности системска је одлика интегралног типа обележавања скупа, чији су елементи повезани односом друштва, док код сегментираним типом денотирања учесника не срећемо статусну унифицираност. У социјативним инструменталским конструкцијама и варијантној семантици

²⁰ Уп. поделу референцијално конципираних радњи, ограниченог мноштва под којим се подразумевају дистрибутив, мултипликатив и збирна вишекратност (ТАНАСИЋ 1997).

категоријалног језгра показатељ полиагентивности задржава статус секундарног мерила. Насупрот њима, у прототипским социјативним напоредним конструкцијама с конјунктором рус. *и*, срп. *и* и предикатом социјативно-реципрочног типа статус полиагентивности је равноправан с темпоралним и спацијалним критеријумима. У прилог овој констатацији сведоче још два семантичка типа напоредних конструкција с конјунктором рус. *и*, срп. *и*, која разликујемо по маркерима изведене социјативности и дезинтегрисаности социјативног значења. Периферија категоријалног значења друштва и напоредно сегментирање померају критеријум полиагентивности у први план, када и референцијална интерпретација глаголске радње у високом степену зависи од нијансиране социјативне варијантности и поимања ограничене несингулативности у нестабилним категоријалним границама.

Цитирана литература

- БОНДАРКО, Александр Владимирович (ред.). *Теория функциональной грамматики. Качественность. Количественность*. Санкт-Петербург: Наука, 1996.
- ИВИЋ, Милка. *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој*. Београд: 1954. Београд: Београдска књига, Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 2005.
- ОПАЧИЋ, Марија. „Критеријуми диференцирања социјативних значења у руском језику”. *Славистика* књ. XXII, св. 2 (2018): стр. 104–109. <https://doi.org/10.18485/slavistika.2018.22.2.10>
- ОПАЧИЋ, Марија. „Линеаризација протосоцијативних и псеудосоцијативних конструкција у српском језику”. *Наш језик* књ. L, св. 2 (2019): стр. 343–351.
- ОПАЧИЋ, Марија. *Категорија социјативности у руском и српском језику*. Докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2019а (одбрањена 2. 9. 2020. године).
- ОПАЧИЋ, Марија. „Принцип локализације и проучавање социјативних значења у руском и српском језику”. *Филолог – часопис за језик књижевност и културу* 23 (2021): стр. 188–210. <https://doi.org/10.21618/fil2123188o>
- ПАДУЧЕВА, Елена Викторовна. *Высказывание и его соотносительность с действительностью. Референциальные аспекты семантики местоимений*. Москва: Наука, 1985.
- ПИПЕР, Предраг. „Квантификација”. Пипер, Предраг и Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синтакса савременог српског језика: проста реченица. У редакцији академика Милке Ивић*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска (2005): стр. 870–914.
- ПИПЕР, Предраг. „Референцијална одређеност и неодређеност”. Пипер, Предраг и Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синтакса савременог српског језика: проста реченица. У*

- редакцији академика Милке Ивић. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска (2005а): стр. 915–946.
- РАДОВАНОВИЋ, Милорад. „Декомпоновање предиката. На примерима из српскохрватског језика”. *Јужнословенски филолог* XXXIII (1977): стр. 53–80.
- РАДОВАНОВИЋ, Милорад. *Стари и нови списи. Огледи о језику и уму*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2007.
- ТАНАСИЋ, Срето. *Презент у савременом српском језику*. Библиотека Јужнословенског филолога, књ. 12. Београд: Институт за српски језик САНУ, 1996.
- ТАНАСИЋ, Срето. „Збирна виšekратност као синтаксичко-семантички тип мноштва радњи”. *Јужнословенски филолог* LIII (1997): стр. 99–105.
- ТАНАСИЋ, Срето. „Синтакса глагола”. Пипер, Предраг и Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синтакса савременог српског језика: проста реченица*. У редакцији академика Милке Ивић. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска (2005): стр. 345–476.
- ТАНАСИЋ, Срето. *Синтаксичке теме*. 2. изд. Београд: Београдска књига, 2009.
- ТАНАСИЋ, Срето. „Српска граматика данас”. *Јужнословенски филолог* књ. LXXIII, св. 3–4 (2017): стр. 229–258. <https://doi.org/10.2298/JF11704229T>
- ТАНАСИЋ, Срето. *Из синтаксе и семантике српског језика*. Нови Сад: Прометеј, 2019.
- ТАНАСИЋ, Срето. *Прилози синтакси српског језика*. Источно Ново Сарајево: ЈП „Завод за уџбенике и наставна средства” а. д., 2021.
- ХРАКОВСКИЙ, Виктор Самуилович (ред.). *Типология итеративных конструкций*. Ленинград: Наука, 1989.
- IVIĆ, Milka. *Lingvistički ogleđi*. Biblioteka XX vek. Beograd: Prosveta, 1983.
- RSRI: *Rečnik stranih reči i izraza*. Sastavio Radomir Aleksić. Beograd: Prosveta, 1982.

Извори

Национальный корпус русского языка, НКРЯ. Доступно на адреси: <<https://www.ruscorgpora.ru>>

Мария М. Опачич

СОЦИАТИВНЫЕ ЗНАЧЕНИЯ И СЕМАНТИЧЕСКАЯ ОППОЗИЦИЯ РЕФЕРЕНЦИАЛЬНОСТЬ/ НЕРЕФЕРЕНЦИАЛЬНОСТЬ В РУССКОМ И СЕРБСКОМ ЯЗЫКАХ

В статье рассматривается конфигурация пересечения категорий совместности и количественности на примере взаимоотношений вариантных социативных значений и семантической оппозиции *единичность/множество*. Исследование опирается на теоретические принципы функциональной грамматики, представленные в произведениях А. В. Бондарко и П. Пипера. В первой части работы в рамках категориальной декомпозиции инвариантной совместности и инвариантной количественности выделены два типа семантических дифференциаторов – социативно количественные и эссенциально количественные. Во второй части работы посредством типологии социативных конструкций в русском и сербском языках анализируется статус критерия многосубъектности, который типологическая лингвистическая литература относит к вторичным показателям семантической оппозиции *единичность/множество* глагольного действия. Материал русского и сербского языков показывает, что социативная полиагентивность может влиять на *референциальное/нереференциальное* осмысление глагольного действия в трех типах социативных конструкций с конъюнктом *и*, семантически дифференцированных первичными, вторичными и дезинтеграционными маркерами.